Quan els moros no eren musulmans

Autor: Jordi Bilbeny
Data de publicació: 16-02-2021

Quan parlem de llegendes de moros i ens referim al temps dels moros, i de les lluites entre moros i cristians, parlem realment de sarraïns o parlem dels neolítics, dels ibers i dels bascons?

A Catalunya, durant segles, hem viscut embolcallats dels records de les batalles contra els moros i les conquestes militars dels seus territoris. S'han transmès arreu llegendes i històries de moros. Aquesta mena de relats s'han acostumat a interpretat, massa sovint, des de la perspectiva més historicista, i s'han encerclat i reduït en una cleda temporal que comença al segle VIII, menystenint, així, els nombrosíssims rastres que ens portarien de ple a èpoques molt més pretèrites, i impossibilitant, de retruc, la interpretació correcta del nostre passat.

En aquest sentit, En García y Bellido ja veia quelcom d'estrany al fet que es digués "moros" als àrabs, i, així, escriu que "sens dubte, hom s'haurà estranyat prou per la veu «moro», d'ús tan popular, quan els erudits parlen d'«àrab», «musulmans» o «muslims»"[1]. Per això, em sembla d'una gran acuïtat el parer d'En José Dueso, segons el qual "des d'un punt de vista del pensament popular, els moros o moruak foren els artífexs de quasi totes les construccions antigues, ruïnes o restes prehistòriques. Coneguts també com a maru, el moro assumeix sovint les funcions del gentil i, fins i tot, de la bruixa i s'arriben a confondre amb ambdós. No és d'estranyar, per tant, que se sàpiguen alguns contes de moros on històricament està provat que no n'hi hagué"[2]. I semblantment s'ha manifestat l'Antoni Novell, pel qual "els pobles acostumen a anomenar moltes ruïnes Casalot del Moro, Castell del Moro, Torre del Moro... encara que, a vegades, no tenen res a veure amb els moros"[3]. Per la qual cosa, En Pere Balañà rubrica: "Sembla que els «moros» sovintegen més precisament en els noms de lloc d'aquelles contrades on van romandre menys temps"[4]. O no hi van romandre gens. O sigui, i en resum: que hi havia moros on no hi havia sarraïns.

Conformement, per l'Andrés Ortiz-Osés, "els gentils conformen la població anterior a l'arribada del cristianisme, per la qual cosa es representen convivint en contacte estret amb la natura. El gentil és també denominat, en la mitologia basca, «pagà» –en euskera, Mairu o moro, maide o jentil"[5]. I En Barandiarán també creu que el termes moro i gentil són sinònims[6]. Així, "amb el nom de Mairubaratza es designa alhora una mena de cròmlechs o cercles de pedra en

què s'enterrarien els mairu gentils, o certs bruixots, làmies mascle (intxixu) o genis nocturns (maide)"[7]. I, per això mateix també, algunes coves que contenen pintures rupestres són dites "coves de moros", com és el cas de la Cova de Moros de l'entrada de la Bal d'Añisclo[8], a la Vall d'Ordesa, o la mateixa Cova dels Moros, a Cogul, on hi ha un dels conjunts d'art rupestre més rellevants de Catalunya[9]. És a dir –ras i curt–, que moro, contràriament al que havíem pensat fins ara, no és només sinònim de musulmà, sinó fonamentalment de precristià. I ara podríem resumir que, si bé tots els sarraïns són moros, tots els moros no són sarraïns. És, doncs, dins aquests paràmetres que En Dueso arriba a mostrar com "les llegendes de certa Mora llegendària" que habitava la muntanya de Zaldiaran, "alguns les relacionen amb la deessa Mari"[10]. Això explicaria netament el fet que "a Portugal solen donar el nom de pedres de moro o pedres de mora als dòlmens i als menhirs"[11]. I a Catalunya, també.

Pintures a la Cova dels Moros del Cogul (Les Garrigues)

Per En Fàbrega, "al nostre país tota resta de construcció antiga que no se sap què és s'atribueix als moros. De fet, a l'Alt Urgell els dòlmens reben el nom genèric de Cabana de moro"[12]. Cert. Segons el parer de l'Albert Villaró i En Xavier Campillo, el camperol pirinenc "de seguida situa qualsevol construcció, runa, paret... de tipologia estranya als seus usos constructius en un ambigu «temps dels moros», reflex atàvic d'una època mítica on tot era diferent i possible"[13]. I afegeixen: "Si els megàlits són dels temps dels moros, el més lògic i raonable és atribuir-los la paternitat dels dòlmens. La denominació popular dels megàlits no [n']ofereix cap dubte: «cabana del moro»; «fossa del moro»; «caixa del moro»; «serrat del moro»... I aquesta denominació no és pas gens recent: ja al 1516 Pere Tragó, en el seu Spill Manifest de Totes les Coses del Vescomdat de Castellbò, en descriure els límits del terme de l'Estimariu, el fa passar del Coll de Jou a la Cabana del Moro"[14]. Per això mateix, l'Amades, parlant dels dòlmens batejats amb el nom de "La Cabana del Moro", ens diu que, arreu de Catalunya, "hi ha un gran nombre de megàlits que tenen el mateix nom i la mateixa llegenda"[15]. Tenim, doncs, un nou argument que testimonia que si els moros van construir els dòlmens, no poden ser de cap manera els musulmans, sinó la població nadiua precatòlica.

Un dels pocs erudits que conec que ha dedicat uns paràgrafs a qüestionar-se si els àrabs van conquerir o no els Pirineus ha sigut l'Agustí Coy, el qual, en parlar de la reconquesta del Pallars, escriu: "El territori del nostre comtat, fou efectivament dominat pels sarraïns? Sembla que sí, segons l'opinió de la major part dels historiadors, que creuen que els musulmans arribaren a dominar tota la serralada pirinenca, tot i que ben aviat foren foragitats de la part més muntuosa no sabem si pels naturals o pel príncep Quintilià de qui parla En Villanueva, el qual morí, segons un còdex de Ripoll, al 778. En Codera s'inclina a creure que la part més alta del Pallars no fou mai en poder dels àrabs d'una manera permanent, i per això addueix la raó que «els moros no pogueren tenir interès a dominar territoris trencats i pobres, sinó que tan sols hi passaren de camí cap a França»"[16]. Seguint aquest corrent interpretatiu, En Joan Obiols creu que, després del 711, a les terres catalanes "es produeix la primera escomesa sarraïna, però sense un sol integrant àrab en el seu exèrcit"[17]. I En Rovira i Virgili també reforça la mateixa idea de la no-ocupació musulmana, car advera que "una part considerable de la nostra terra, la més aspra de la regió pirinenca, es veié lliure de la invasió dels sarraïns"[18]. I afegeix: "Pel que fa a la conquesta de la serralada pirinenca pels alarbs, només tenim les notícies escasses i potser no gaire exactes que dóna l'Anònim de Còrdova. Els autors alarbs no diuen re, en realitat, de la conquesta de la dita regió, puix que, tot el més, esmenten expedicions posteriors a la invasió, les quals tenien per objecte, no pas la conquesta sinó l'agafar botí, o bé el debilitar els cristians per evitar que ataquessin els sarraïns"[19].

Però En Coll i Alentorn fa un pas endavant i ens reporta que, al 842, Abd al-Rhaman II "va llançar llavors un atac en direcció a Narbona, passant a través del centre de Catalunya, mig despoblat i totalment desguarnit. El general de l'exèrcit serraí va ser Abd al-Uahid ibn Iazid i l'avantguarda anava comandada per Mussa ibn Mussa (el moro Mussa de les contalles populars, anomenat també el terecer rei d'Espanya), pertanyent a la família dels Banu-Casi. Arribats els sarraïns a la Plana de Vic, van ascendir cap al nord per travessar el Pirineu en direcció a Narbona, i abans d'entrar a Cerdanya van ser sorpresos pels homes de Seniofrè i amplament derrotats"[20].

És a dir, que si exceptuem els qui asseguren que no hi va haver invasió musulmana a Catalunya als primers decennis del segle VIII, ens adonem que els que ho afirmen, creuen alhora que, si van arribar als Pirineus, només va ser de passada i de forma molt puntual i fugissera, i que tot seguit van ser vençuts. Cosa que m'inclina a pensar que es torna a confondre els sarraïns amb els moros i es manté la confusió de la defensa d'aquests dels seus propis territoris davant les escomeses catòliques amb les lluites dels catòlics contra els sarraïns.

Però hi ha, encara més raons per creure que els sarraïns ni tan sols van ocupar les valls centrals catalanes. L'Albareda, En Figuerola, En Molist i la Imma Ollich també estan convençuts que "mai no hi hagués hagut un establiment musulmà permanent a Osona" i que "la invasió es limità a ràtzies d'exploració i de càstig, retirant-se tot seguit"[21]. I rubriquen: "L'esquema simplista moros-cristians només és vàlid (i encara en part) per a les esferes de poder. Perquè el poble hispano-got d'origen cristià, que va quedar sota l'administració musulmana, continuà conservant tradicions i costums (alguns no necessàriament cristians, sinó mantinguts des d'època pre-romana),

malgrat la seva conversió forçosa. És a dir, que la població que va quedar sota domini musulmà continuava sent "pagana". Que és el mateix, en d'altres mots, que dir que no van deixar de ser moros"[22]. I el mateix es va esdevenir amb els musulmans que, després, van ser forçosament convertits al cristianisme. En Blázquez Miguel, en estudiar la cultura popular dels moriscos, també troba que "les supersticions d'aquestes gents, en general, poc o res tenen a veure amb l'islamisme"[23], car "no existeix en els processos inquisitorials –i ens hem deixat conduir per ells a manca d'altres fonts– ni un sol cas en què la fetillera que declara no faci servir pràcticament els mateixos mètodes que les seves col·legues cristianes"[24] acusades també de paganisme.

Vegem-ne, encara, un altre indici. De conformitat amb En Víctor Balaguer, davant la invasió islàmica, "molts homes de cor veritablement iber, restes de les antigues races, a qui ni el temps ni les amargors de trenta generacions no havien pogut eixugar les deus del patriotisme, anaren a ocultar-se a la serralada del Pirineu"[25]. Aquí hi formaren tres grans "nuclis de resistència": un al Pirineu occidental, un altre nucli al central i a l'oriental, un altre[26]. Amb la qual cosa "les nacionalitats, que estaven adormides, despertaren al xoc. Els esclaus tornaven a ser homes lliures"[27]. Per això, En Balaguer opina que, davant l'escomesa musulmana, "si hi hagué alguna restauració, fou la de les nacionalitats que la política romana havia tractat d'ofegar"[28]. És a dir, comptat i debatut, que les poblacions indígenes pirinenques, d'ençà del segle VIII, es van reforçar amb nous allaus d'ibers antiislàmics, que havien sobreviscut a la pressió romana, i van refermar així la seva personalitat, que, com és natural, incloïa la seva llengua i els seus cultes religiosos.

Però, aleshores, si els ibers tenien consciència de poble i van reaccionar davant de la invasió musulmana, també haurien hagut de sollevar-se davant dels visigots, atès que, segons En José Luis Orella, "les ocupacions de terres bascones per tribus visigodes recolzades per una guarnició permanent de Pamplona es deixa sentir durant el segle VI"[29]. És al llarg d'aquest segle que "els bascons es troben en un moment d'efervescència especial"[30], que, davant de les expedicions de conquesta del rei Leovigild, que "virtualment el feren amo de tot el nord de la Península"[31], desembocaria en la gran rebel·lió de l'hivern del 579-80[32]. A partir d'aquí, "tingueren diversos èxits militars abans que el rei visigot els frenés"[33] i "sotmetés una part de Bascònia"[34]. Llavors, "frenats pel sud, decidiren estendre's pels Pirineus"[35], la qual cosa va destapar "la necessitat de campanyes reials periòdiques, l'objectiu de les quals era imposar un govern ferm sobre la regió"[36].

L'Edward Arthur Thompson, que es fixa en una moneda del rei Leovigild encunyada a Roses entre el 580 i el 584, en plena campanya seva contra els bascons, no es pot estar de conjecturar, per entendre el fet, que "l'única explicació és que els bascos, la invasió dels quals del 581 se sap que tingué un gran abast, haguessin aconseguit baixar per la vall de l'Ebre fins assolir la costa mediterrània i, finalment, ocupar Roses"[37]. Amb tot, se'm fa molt difícil d'acceptar una invasió d'aquesta magnitud, llevat que, més que una invasió, fos una revolta generalitzada dels pobles ibers sotmesos als visigots. Això sí que explicaria que la sedició s'estengués pels Pirineus i davallés fins a la Mediterrània i les valls de l'Ebre. I des d'aquest mateix caient, En Javier Arce, que no troba cap document ni cap referència d'una invasió d'un abast tan ingent com aquesta, argüeix que, "malgrat que admiro profundament el professor E. A. Thompson, tot això no és més que història-ficció de cap a peus"[38]. I si no hi va haver invasió fins a les costes mediterrànies i, a més a més –com postula En Collins en parlar dels possibles exèrcits bascons–, "no sembla que l'organització social basca fos tan complexa com per crear aquestes forces" militars[39], és que tornem a ser davant d'una gran revolta indígena. La trobem confirmada també a Catalunya, car En Rovira i Virigili ens referma que "el regnat de Leovigild a la península fou una sèrie de campanyes guerreres. Ultra la lluita contra els bizantins, els visigots hagueren de combatre nombrosos pobles i ciutats que es sublevaren"[40]. I rubrica que "en el territori català es revoltaren, encoratjades pels bizantins, Roses, Tarragona i València, que Leovigild sotmeté (any 578)"[41], gairebé als mateixos anys en què mirava de sotmetre els bascos. Per això, En Thompson exposa que la reacció militar visigòtica no es va fer esperar gens i que "Leovigild els arrabassà la ciutat [de Roses] i ocupà, a més a més, part de Bascònia"[42].

Conformement, al segle VII els pobles bascons no afluixen gens ni mica i continuen sent "un malson per a les fronteres visigodes"[43]. Per En Collins, "al llarg de tot el segle VII segueixen apareixen referències a les races basques i al perill que representaven per a les poblacions urbanes de la vall de l'Ebre"[44]. Tot i que "les accions bascones no aconsegueixen recuperar les antigues terres"[45], sí que al 621 "envaïren la Tarraconense i arribaren fins a Saragossa"[46], fet que es repetiria al 653[47]. I el mateix que s'esdevenia al sud dels Pirineus, passava al nord, car En Jean Deviosse ens confirma que, a final del segle VII, "hom instal·la a Tolosa ducs francs amb la missió de contenir els turbulents Gascons entre els Pirineus i la Garona"[48]. Com que gascons i bascons són dos termes que designen el mateix poble[49], i que, fins i tot, "els francesos anomenen bascos als [habitants] de Gascunya"[50], continuem veient els bascos enfrontats als francs. Així mateix, al segle VIII tornem a trobar nous conflictes armats entre els bascons i els francs al 718, 742, 761, 762, 763, 766 i 768, any aquest darrer en què els bascos, davant de l'exèrcit del rei Pipí, "juraren ser per sempre fidels al rei i als seus fills Carles i Carloman"[51]. Per En Collins, és contrastadament evident que "al sud de la Garona els bascos constituïen el major cos de població reconeixible"[52]. I, a tenor de trobar-los sempre involucrats en lluites militars contra els francs, rebla: "Els bascons semblen ser sinònim d'exèrcits aquitans"[53]. Com que, a més a més, sobre l'any 700, "el Cosmògraf de Ràvena aplicà el terme «Vascònia» a tota

l'extensió de terres compreses entre el Loira i els Pirineus" i "el primer continuador de la Crònica de Fredegar, que escriví a començaement del segle VIII, féu idèntica associació"[54], hauríem d'entendre que els combats de què venim parlant són les lluites dels bascons per defensar la seva nació o reconquerir-ne aquelles parts que ja eren de control o de ple domini franc.

Per torna, després de la batalla de Peitieu, al 732, es dóna "una sollevament autòcton a Pamplona", on "l'autoritat local desapareixerà i Pamplona queda sotmesa a l'autoritat de l'aristocràcia tribal indígena que domina el medi rural i que mai no havia estat plenament sotmesa"[55]. Cosa que relleva una relació de causalitat entre la batlla de Peitieu al Nord dels Pirineus i la revolta bascona al Sud. Amb raó, doncs, En González Ferrín, després de subscriure que "no és admissible el mite de la batalla de Peitieu al 732 com a enfrontament en què Europa frenà l'Islam"[56], rubrica sense cap mena d'embuts que "no hi hagué cavalleria islàmica que arribés a Peitieu"[57]. I, encara que En Jean Deviosse cregui que som davant d'un esdeveniment barreja de "realitat i símbol"[58], al final l'acaba considerant una "batalla hipotètica"[59], on, de retruc, "s'hi explica, de fet, la batalla de Tolosa"[60] del 721. En aquest vessant, l'Enrique Luque ha afirmat també que "la trobada de Peitieu s'ha deformat fins a portar-la fora de la realitat, convertint-la en un mite, que detingué l'avanç musulmà a Europa"[61]. Per ell, "els carolingis crearen i fomentaren aquest mite a fi d'elevar el rang de la seva dinastia"[62]. I si som, consegüentment, davant d'una batalla hipotètica, convertida en mite, d'un fet recreat i desubicat; si, a més a més, ja hem vist que no hi havia tropes islàmiques lluitant contra els francs, i atès que els únics combats que trobem al llarg del segle VIII a Aquitània són els dels bascons revoltant-se i conquerint ciutats de domini franc, és molt versemblant conjecturar que la victòria dels francs sobre l'Islam, havia de ser, "més exactament", sobre els moros, que ara ja hem identificat amb els bascons. Per això mateix, En Miguel-Anxo Murado, en parlar de Covadonga, creu que "no hi ha una sola batalla, sinó moltes. Fins a mitja dotzena, en llocs diferents i en dates diferents"[63]. Reporta que "d'altres cròniques ens la tornen a explicar, amb detalls semblants", però "situant-la als Pirineus i enfrontant aquesta vegada bascons i musulmans"[64]. I sentencia audaçment: "Fins i tot hi hauria raons per sospitar que la famosa batalla de Peitieu del 732 no és més que una versió francesa de la mateixa anècdota"[65]. És a dir, que seríem novament davant d'una batalla en què hi van participar els bascons. I ara no ens faria gens estrany que l'Ignacio Olagüe, després d'haver minimitzat el pes musulmà a Espanya a la primera meitat del segle VIII i de negar-ne el seu domini pirinenc, rubriqués: "És dins d'aquest context que ha de ser resituada i estudiada la batalla esdevinguda prop de Peitieu a l'octubre del 732: aquitans, bascos i altres pirinencs, reforçats amb vagabunds d'enllà de les muntanyes, han versemblantment temptat fortuna dins una expedició fins a les ribes del Loire"[66]. I, així, "pels monjos que, al segle següent, escriviren la història segons el prejudici catòlic, i per les generacions ulteriors, sotmeses al mateix esperit tendenciós, havia estat evidentment un miracle de llur déu; aquell que havia donat la victòria als francs puix que defensaven el cristianisme contra un invasor herètic –tan exòtic com endarrerit–, un enemic de la Santa Trinitat: en definitiva, del Diable"[67].

És a dir, que fins al segle VIII, tal com assegurava En Víctor Balaguer –si bé, però, abans de la invasió musulmana–, veiem que hi ha una reorganització de les antigues tribus ibèriques als Pirineus, que continuen lluitant per recuperar les terres perdudes. Davallen fins a Saragossa i s'estenen arreu de la gran serralada, al llarg de Catalunya, fins a Roses, mentre que enllà d'aquestes muntanyes, els bascons semblen recuperar "els seus assentaments a la ribera oposada de l'Ador, i [ocupen] des dels límits dels Pirineus fins a l'interior de les planúries aquitanes"[68]. Això voldria dir, ras i curt, que les revoltes dels antics ibers es poden identificar amb molta precisió amb les dels bascons, que les llegendes ja ens presenten com les lluites i les guerres entre moros i cristians. Com que els moros eren els antics i mítics pobladors del país, llavors els moros també havien de ser els bascons.

Un reflex d'aquests fets històrics són les llegendes basques que ens parlen dels gentils i de les seves lluites amb els cristians. En Satrústegui recull una llegenda guipuscoana on els gentils són "lladres i malfactors habituals"[69]. I acte seguit, comenta: "He sentit a dir que robaven bestiar i, reunits que foren els perjudicats, a Tolosa, acordaren expulsar-los dels seus territoris. Els declararen la guerra i els obligaren a refugiar-se a Navarra"[70]. I llavors aborda el tema crucial d'encavalcar la llegenda amb la història: "La llegenda dels gentils presenta, en el fons, les motivacions típiques d'un conflicte medieval. És possible que en determinades zones s'imposi la imatge dels moros o mairu, com a exponent de l'alfange, a les lluites de moros i cristians. Pot ser el cas de les terres baixes de Navarra. En d'altres regions perviuen ambdós elements amb motius superposats de dues èpoques històricament i cronològica ben diferenciades. Al corredor alabès d'Egino i Araia tenim les coves dels gentils a poca distància del castell dels Moros"[71]. I rebla: "Es tracta, objectivament, d'enfrontament de grups humans ben diferenciats", la qual cosa "pot correspondre a un altre context no necessàriament vinculat a la invasió àrab"[72]. Conseqüentment, doncs, si la lluita entre moros i cristians no correspon a una lluita entre àrabs i cristians és que fa referència ineluctable a les guerres entre cristians i bascons. O, com subratlla En Satrústegui: "El mite significa la sublimació de l'holocaust. És el darrer capítol d'un estil de vida i el sotmetiment definitiu de la població a una nova religió"[73]. I a una nova ètnia, que els acabarà diluint en la seva o expulsant del seu propi territori.

En aquest sentit, és il·lustratiu ara de comentar com a Siscarri, una caseria del municipi de Castanesa, a l'Alta

Ribagorça, s'hi troba també una Roca dels Moros i un Pont dels Moros. Per En Pep Coll, "els primers pobladors de la vall i fundadors del poble eren moros. Vivien al congost de Siscarri, dintre de coves excavades a la Roca dels Moros, una penya del marge dret del riu"[74]. No es pot dir més clar: els primers pobladors d'aquelles contrades pirinenques eren els moros. Justament per aquest motiu, perquè els moros eren considerats pagans, les seves terres podien ser conquerides amb l'autorització de l'Església Catòlica i posades sota domini catòlic. Per això, En Pep Coll subscriu tot seguit que "quan els cristians van arribar a la vall, els moros van abandonar la Roca de Siscarri i es van refugiar a la muntanya de Castanesa, en aquella època completament coberta de bosc, tant al solà com a les obagues. Era impossible de treure els emboscats dels seus amagatalls. Per fer-los desaparèixer d'una vegada, als cristians no els va quedar altre remei que calar foc al bosc"[75]. Això donaria sentit a moltíssimes lluites de cristians contra moros, que ens han transmès les llegendes, quan, en realitat, els moros tan sols serien els indígenes del país, els gentils, els pagans. Amb gran ull ho ha detectat també En Soler i Amigó, pel qual "moro és tot allò que no és cristià, i també, doncs, no batejat, pagà, precristià; és a dir, primitiu, antiquíssim, «del temps dels moros», com dir del temps dels gegants. Així, molts megàlits són tinguts com a cabanes o torrasses de moros, i també moltes roques i coves i forats"[76]. Per això mateix, "els moros són omnipresents a la mitologia pirinenca. Se'ls atribueix la construcció dels megàlits a tot el llarg de la serralada"[77] i, justament per això, "la toponímia fa sovint referència als Moros. Al Rosselló i a Catalunya [del Sud], especialment, abunden les Cadires, Castells, Puigs, Tucs, Balmes o Coves, Roques i Cases dels Moros"[78].

En aquest sentit, l'Elías Terés, en estudiar la toponímia espanyola que conté la paraula moro, creu que, en algunes ocasions, aquesta veu "ha estat motivada per la imaginació popular, que solia atribuir als moros fets i coses que van de l'esforçat a l'indigne, de l'artístic al misteriós, que moltes vegades no tenien res a veure amb ells"[79] –amb els sarraïns, s'entén–. Per En Manuel Martín, la procedència de certs tresors màgics "és generalment atribuïda als moros, però sobre això cal advertir que, si bé en molts casos aquests moros són els àrabs que s'estigueren durant vuit segles a Espanya, en moltes altres ocasions s'aplica la denominació de moros d'una forma genèrica i indeterminada, per referència a algun dels pobles que habitaren el nostre territori abans de l'arribada del cristianisme"[80].

De conformitat amb En Marliave, "a l'alt Aragó, el record de l'antiga presència dels Moros es barreja estretament amb el llegendaris de les fades. Aquestes porten, en efecte, el nom de Mores"[81]. Sense oblidar que a Galícia aquestes moures tant poden ser benèvoles i benèfiques, com cometre les accions que s'atribueixen també a les bruixes, com és ara "menjar nens"[82]. Així mateix, és molt aclaridor l'estudi de l'Adolfo Castán sobre les llegendes de moros en aquest mateix espai de l'Alt Aragó, puix, per ell, davant de la gran quantitat que en recull, els moros "no construeixen, o almenys ho desconeixem, cap llegenda que en justifiqui la dominació"[83]. Hi ha llegendes que parlen de la presència i de la vida dels moros en aquelles contrades, però no pas de cap invasió. Constata que "crida l'atenció que un 75% dels casos tingui per escenari una cova"[84] i considera que és així en tant que "reminiscència pagana, potser heretada dels antics ritus màgico-religiosos del Paleolític, residència clàssica de déus i alhora hàbitat de quelcom més proper i materialitzat: «els moros»"[85]. Amb les quals afirmacions podríem apuntar que les llegendes de moros, en coves de moros, vindrien a ser el darrer relicte d'un culte religiós arcaic.

Potser sí, doncs, que hauríem de recollir –arribats aquí– aquells mots d'En Ramon d'Abadal que fan: "Anys enrera assenyalàvem la probabilitat que la historiografia ja d'antic hagués comès un error en el plantejament i la interpretació de l'expedició aràbiga a la Península ibèrica; que hom hagués judicat els seus orígens per les conseqüències posteriors"[86]. Jo crec, que el mateix error de plantejament s'ha aplicat a l'hora de comprendre qui eren els moros i qui els musulmans i que hom ha jutjat també uns moros originals per uns de posteriors.

Llavors, si els sarraïns no van conquerir mai les altes valls pirinenques i, com reconeix també En Coll "la base de la població primitiva del nostre comtat [del Pallars] és indígena"[87]; i si en diversos indrets de Catalunya, de Portugal i del País Basc hom hi confirma que els moros van construir els dòlmens, perquè n'eren els seus primers pobladors, és evident, un cop més, que moro és sinònim de precatòlic.

JORDI BILBENY
Fragment del llibre La Sardana i la Religió de les Bruixes (Librooks Barcelona, S.L.L.; Barcelona, 2015)

Notes bibliogràfiques:

[1] ANTONIO GARCÍA Y BELLIDO, "Las primeras invasiones moras (època romana) en España", Veinticinco Estampas de la España Antigua; Colección Austral-181, Espasa-Calpe, S.A., 5a edició, Madrid, 1991, p. 187.

[2] JOSÉ DUESO, La primitiva religión de los vascos; Euskal Gaiak-46, Orain S.A.; Donostia, 1996, p. 46.

[3] ANTONI NOVELL i BOFARULL, La comarca del Solsonès fins al segle XII; Consell Comarcal del Solsonès, Solsona, 1993, p. 40.

[4] PERE BALAÑÀ i ABADIA, Llegendes de moros i cristians; Col·lecció Nissaga-17, Rafael Dalmau, Editor; Barcelona, 2003, p. 16.

[5] ANDRÉS ORTIZ-OSÉS, Los mitos vascos. Aproximación hermenéutica; Serie Euskal Herria-26, Publicaciones de la Universidad de Deusto, Bilbo, 2007, p. 59.

[6] JOSÉ MIGUEL DE BARANDIARÁN, Diccionario de Mitología Vasca; Col·lecció «Ipar Haizea»-19, Editorial Txertoa, Donostia, 1984, p. 125.

[7] A. ORTIZ-OSÉS, Los mitos vascos. Aproximación hermenéutica; ob. cit., p. 59.

[8] Cf. JOSÉ LUIS RODRÍGUEZ, Passejos i escapades irrepetibles pel Pirineu; traducció de Pere Poy, Cossetània Edicions, Valls, 2004, p. 202.

[9] Cf. GIORDANO MARQUÈS, ISIDRE PIÑOL, RAMON VIÑAS, “100 anys del descobriment de les pintures rupestres. La Cova dels Moros de Cogul. 1908-2008”, Cabal de Petjades. VII Trobada d’Estudiosos de les Garrigues; Centre d’Estudis de les Garrigues, Juneda, 2010, p. 284-290.

[10] J. DUESO, La primitiva religión de los vascos; ob. cit., p. 47.

[11] CELS GOMIS i MESTRE, La bruixa catalana. Aplec de casos de bruixeria, creences i supersticions recollits a Catalunya a l’entorn dels anys 1864 a 1915; edició a cura de Cels Gomis i Serdañons, Arxius de Folklore Català-1, Editorial Alta Fulla, Barcelona, 1987, p. 115, nota 61.

[12] ALBERT FÀBREGA i ENFEDAQUE, 27 Dòlmens Monumentals de Catalunya. Itineraris de descoberta; Llibres de

Muntanya-12, Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet, 2006, p. 94.

[13] ALBERT VILLARÓ i XAVIER CAMPILLO, La cultura popular i els megàlits de l'Alt Urgell. Històries i llegendes entorn dels dòlmens; Trames, S.A.; La Seu d'Urgell, 1990, p. 15.

[14] Ídem, p. 16.

[15] JOAN AMADES, Llegendes de coves, roques, mar i estanys catalans; Col·lecció Popular Llegendes-7, Farell Editors, Sant Vicenç de Castellet, 2001, p. 77.

[16] AGUSTÍN COY Y COTONAT, Sort y Comarca Noguera-Pallaresa; Imprenta y Litografía de la Viuda de José Cunill, Barcelona, 1906, p. 21.

[17] JOAN OBIOLS i RÍOS, Tuixent. Història, costums i gent; Abadia Editors, Saldes, 2004, p. 31.

[18] A. ROVIRA i VIRGILI, Història Nacional de Catalunya; Edicions Pàtria, Barcelona, 1922, vol. II, p. 332.

[19] Ídem, p. 332-333.

[20] MIQUEL COLL i ALENTORN, "La marxa cap a la independència de Catalunya (877-988)", Història. Textos i Estudis de Cultura Catalana; Publicacions de l'Abadia de Montserrat, S.A.; Barcelona, 1992, vol. 2, p. 181.

[21] JOAQUIM ALBAREDA, JORDI FIGUEROLA, MIQUEL MOLIST i IMMA OLLICH, Història d'Osona; Eumo Editorial, Vic, 1984, p. 75.

[22] Ídem.

[23] JUAN BLÁZQUEZ MIGUEL, Eros y Tánatos. Brujería, hechicería y superstición en España; Editorial Arcano, Serie Striga-1, Toledo, 1979, p. 122.

[24] Ídem.

[25] VÍCTOR BALAGUER, Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón; Libreria de Salvador Manero, Bacrcelona, 1860, tom, I, folis 171-172.

[26] Ídem, foli 172.

[27] Ídem.

[28] Ídem, foli 173.

[29] JOSÉ LUIS ORELLA, Historia de Euskal Herria. Tomo I. Los vascos de ayer; Editorial Txalaparta, S.L.; 2a edició, Tafalla, 1997, p. 71.

[30] Ídem, p. 72.

[31] ROGER COLLINS, Los Vascos; versió española de Nellie Manso de Zúñiga, Alianza Universidad-592, Alianza Editorial, S.A.; Madrid, 1989, p. 109.

[32] Cf. E. A. THOMPSON, Los Godos en España; traducció de Javier Faci, El Libro de Bolsillo-321. Alianza Editorial, S.A.; Madrid, 1971, p. 86.

[33] J. L. ORELLA, ob. cit., p. 72.

[34] R. COLLINS, ob. cit., p. 111.

[35] J. L. ORELLA, ob. cit., p. 72.

[36] R. COLLINS, ob. cit., p. 111.

[37] E. A. THOMPSON, ob. cit., p. 86.

[38] JAVIER ARCE, “Vascones y visigodos”, Los vascones de las fuentes antiguas: entorno a una etnia de la antigüedad peninsular; a cura de Javier Andreu Pintado, Instrumenta-32, Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 2009, p. 249.

[39] R. COLLINS, ob. cit., p. 114.

[40] A. ROVIRA i VIRGILI, ob. cit., vol. II, p. 262.

[41] Ídem.

[42] E. A. THOMPSON, ob. cit., p. 86.

[43] J. L. ORELLA, ob. cit., p. 73.

[44] R. COLLINS, ob. cit., p. 120-121.

[45] J. L. ORELLA, ob. cit., p. 73.

[46] Ídem, p. 74.

[47] Ídem, p. 76.

[48] JEAN DEVIOSSE, Charles Martel; Librairie Jules Tallandier, París, 1978, p. 110.

[49] Vg. [GEORGE SALE, GEORGE PSALMANAZAR, ARCHIBALD BOWER], The Modern Part of an Universal History, from de Earliest Accounts to the Present Time; Londres, 1782, vol. XIX, p. 47.

[50] LORENZO HERVÁS, Catálogo de las Lenguas de las Naciones Conocidas, y Numeracion, Divison, y Clases de Estas, según la Diversidad de sus Idiomas y Dialectos; Imprenta de la Administración del Real Arbitrio de Beneficiencia, Madrid, 1804, vol. IV, p. 328.

[51] R. COLLINS, ob. cit., p. 132.

[52] Ídem, p. 133.

[53] Ídem.

[54] Ídem, p. 120.

[55] J. L. ORELLA, ob. cit., p. 80.

[56] EMILIO GONZÁLEZ FERRÍN, Historia General de Al Ándalus. Europa entre Oriente y Occidente; Editorial Almazara, S.L.; 3a edició, Còrdova, 2009, p. 200.

[57] Ídem, p. 118.

[58] J. DEVIOSSE, ob. cit., p. 178.

[59] Ídem, p. 168.

[60] Ídem, p. 176.

[61] ENRIQUE LUQUE Y RUIZ, Batalla de Poitiers; Separata del Boletín de la Real Academia de Córdoba de Ciencias, Bellas Letras y Nobles Artes, Imprenta Provincial, Córdoba, 1973, p. 71.

[62] Ídem.

[63] MIGUEL-ANXO MURADO, La invención del pasado. Verdad y ficción en la historia de España; Penguin Random House Grupo Editorial, S.A.; 3a edició, Barcelona, 2013, p. 42.

[64] Ídem.

[65] Ídem.

[66] IGNACIO OLAGÜE, Les Arabes n'ont jamais envahi l'Espagne; Flammarion, Bordeus, 1959, p. 344.

[67] Ídem.

[68] R. COLLINS, ob. cit., p. 120.

[69] JOSÉ MARÍA SATRÚSTEGUI, Mitos y creencias (Mitos cosmogónicos, personajes míticos, héroes culturalizadores); Sobre Etnografía Vasca-1, Line Gráfic, S.A., 4a edició, Iruina, 1987, p. 148.

[70] Ídem.

[71] Ídem.

[72] Ídem.

[73] Ídem, p. 151.

[74] PEP COLL, Guia dels indrets mítics i llegendaris de la Catalunya Romànica; Col·lecció Azimut Turisme-13, Cossetània Edicions, Valls, 2012, p. 125.

[75] Ídem.

[76] JOAN SOLER i AMIGÓ, Enciclopèdia de la Fantasia Popular Catalana; Editorial Barcanova, S.A.; Barcelona, 1998, p. 462.

[77] OLIVIER DE MARLIAVE, Pequeño Diccionario de Mitología Vasca y Pirenaica; traducció d'Esteve Serra, José J. de Olañeta, Editor; Barcelona, 1995, p. 113.

[78] Ídem, p. 114.

[79] ELÍAS TERÉS SÁDABA, Materiales para el estudio de la toponímia hispanoárabe. Nómina fluvial; Instituto de Filología. Departamento de Estudios Árabes, Madrid, 1986, tom I, p. 470.

[80] MANUEL MARTÍN SÁNCHEZ, Seres míticos y personajes fantásticos españoles; Editorial Edaf, S.A.; Madrid, 2002, p. 150.

[81] O. DE MARLIAVE, ob. cit., p. 112.

[82] M. MARTÍN SÁNCHEZ, ob. cit., p. 338.

[83] ADOLFO CASTÁN, “Leyendas de moros en el Alto Aragón”, I Congreso de Aragón de Etnología y Antropología; Institución «Fernando el Católico» (C.S.I.C.). Diputación Provincial de Zaragoza, Saragossa, 1981, p. 249.

[84] Ídem, p. 256.

[85] Ídem.

[86] RAMON D’ABADAL i DE VINYALS, Catalunya Carolíngia; a cura de Jaume Sobrequés i Callicó, Institut d’Estuids Catalans, Barcelona, 1986, vol. I, Primera Part, p. 1.

[87] A. COY Y COTONAT, ob. cit., p. 17.